

*Голові разової спеціалізованої вченої
ради з розгляду та захисту дисертації
на здобуття ступеня доктора філософії
у Національному університеті
«Київський авіаційний інститут»,
доктору юридичних наук, професору
Кунєву Юрію Дем'яновичу*

ВІДГУК

**офіційного опонента - кандидата юридичних наук, доцента
Білоус Тетяни Йосипівни
на дисертацію Бойка Олега Володимировича
на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод
людини і громадянина», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Трансформація вітчизняної правової системи в контексті євроінтеграційних векторів та фундаментального переосмислення взаємодії публічно-правової та приватно-правової сфер зумовлює об'єктивне зростання ролі нотаріату як складової механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. В умовах сучасних правових трансформацій, євроінтеграційних процесів та необхідності посилення захисту прав людини інститут нотаріату еволюціонує від суто посвідчувального органу до важливого елемента правозахисної системи держави. У межах сучасної правової держави нотаріальна діяльність трансформується із класичного інструменту техніко-юридичної фіксації правочинів у самодостатній інститут превентивного захисту прав людини. Його ключовою місією є гарантування правової визначеності, підтримання стабільності цивільного обігу та формування високого рівня суспільної довіри до результатів легітимного волевиявлення суб'єктів права.

Європейські правові стандарти, досвід держав латинського нотаріату та загальновизнана практика ЄС демонструють стійку тенденцію до розширення

спектра позасудових засобів охорони та захисту прав особи. Динамічний розвиток національного законодавства, поглиблення євроінтеграції та розмивання жорстких кордонів між публічним і приватним правом вимагають нового, комплексного теоретико-правового аналізу нотаріату. На часі — дослідження його конвергентної сутності, а також трансформації його інструментарію в умовах глобальної цифровізації та системних кризових викликів. Додатковим стимулом для переосмислення означеної проблематики є правовий режим воєнного стану та пов'язані з ним безпекові й соціально-економічні кризи. За умов, коли доступ до класичного судового захисту для багатьох громадян є об'єктивно ускладненим, різко зростає роль альтернативних та превентивних форм захисту прав людини. За таких екстремальних обставин інститут нотаріату перебирає на себе стабілізуючу функцію, гарантуючи безперервність економічних процесів, захист майнових прав та непорушність принципу публічної довіри, зокрема й у межах розбудови електронного нотаріату.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Безперечною перевагою є те, що наукове дослідження повністю узгоджується із сучасними стратегічними пріоритетами державної політики України, спрямованими на модернізацію правової системи, розвиток вітчизняної науки та вдосконалення інструментарію захисту прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, робота узгоджується з положеннями Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, та Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, які передбачають удосконалення механізмів захисту прав і свобод людини, розвиток позасудових форм правового захисту, підвищення правової визначеності та довіри до правових інститутів. Дисертаційне дослідження виконано в межах планової науково-дослідної роботи (НДР) кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин КАІ на

тему: «Теорія та практика забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів і загроз» (№ 36-2022 /13.01.01).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Високий рівень обґрунтованості та достовірності наукових результатів, отриманих здобувачем, забезпечується репрезентативною джерельною базою та комплексним використанням сучасного методологічного інструментарію юридичної науки. Дисертаційне дослідження базується на солідному нормативно-правовому підґрунті, архітектоніку якого складають: Конституція України, базові міжнародно-правові документи у галузі захисту прав особи, законодавчі акти України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, а також відомчі та інші підзаконні акти, що регламентують інституціональні засади функціонування нотаріату та визначають інструментарій забезпечення прав і свобод громадян. Важливо підкреслити, що аргументація авторських узагальнень та рекомендацій щодо модернізації відповідного законодавства здійснювалася крізь призму міжнародних стандартів і зарубіжних практик. Зокрема, здобувачем ґрунтовно проаналізовано досвід таких країн Європейського Союзу, як Німеччина, Франція, Італія та Естонія. У цих державах сформувалися стійкі, перевірені часом моделі латинського нотаріату, що ефективно поєднують реалізацію принципу публічної довіри (public faith), масштабну цифровізацію нотаріального процесу та впровадження альтернативних механізмів вирішення правових спорів (зокрема, медіації). Компаративний аналіз зазначеного іноземного досвіду дозволив автору виявити оптимальні напрями імплементації європейських та міжнародних стандартів у правове поле України. Це, своєю чергою, дозволило сформулювати дієві пропозиції для якісного посилення превентивної та правозахисної ролі вітчизняного нотаріату в сучасних умовах.

Методологічна основа дослідження та її оцінка. Достовірність висновків здобувача підтверджується вдало підібраною системою

загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які застосовувалися у взаємозв'язку та послідовності. Так, наприклад, порівняльно-правовий метод покладено в основу дослідження світових систем нотаріату, виявлення спільних і відмінних рис їх організації та функціонування, а також аналізу іноземного досвіду імплементації міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2). Системно-структурний метод здобувачем застосовано під час аналізу нотаріату як складного правового утворення, що функціонує у межах механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також при обґрунтуванні авторської моделі конвергентного нотаріату, яка поєднує публічно-правові та приватноправові елементи (підрозділи 2.3, 3.1).

Особливо слід відзначити високу якість, репрезентативність та вагомість емпіричної бази дисертаційного дослідження. Здобувач не обмежувався суто теоретичними узагальненнями, а заклав у підґрунтя роботи масштабний масив практичних даних. Ретельно проаналізовані матеріали вітчизняної правозастосовної практики, офіційні статистичні показники та аналітичні звіти дозволили автору об'єктивно оцінити реальний стан правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні, виявити існуючі системні проблеми та прогалини. Важливим науковим здобутком є залучення до емпіричного контенту результатів функціонування інституту нотаріату на міжнародному рівні, зокрема успішного досвіду впровадження новітніх цифрових та організаційних моделей у державах Європейського Союзу. Це дозволило автору здійснити глибокий порівняльний аналіз, вийти на рівень стратегічного моделювання та сформулювати практично орієнтовані висновки. Таким чином, використана емпірична база є цілком достатньою та надійною, що гарантує високий ступінь достовірності, об'єктивності та практичної цінності результатів дослідження, а також підтверджує спроможність автора поєднувати глибоку теоретичну аналітику з потребами реального сектору правозастосування.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна є одним із ключових критеріїв оцінки дисертаційного дослідження. Аналіз змісту дисертаційного дослідження Бойка О.В. дає підстави загалом позитивно оцінити результати, отримані автором, з огляду на їх теоретичну та прикладну значущість. Дана дисертація є комплексним науковим дослідженням, у межах якого інститут нотаріату розглядається не ізольовано, а як складова механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У роботі автором здійснено цілісне теоретико-правове, історико-правове та порівняльно-правове осмислення нотаріату крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, міжнародних стандартів прав людини та сучасних трансформацій правового захисту.

Дисертаційне дослідження справляє позитивне враження завдяки тому, що автором сформульовано положення про генезу дослідження інституту нотаріату з позиції людиноцентричної (антропологічно-аксіологічної) методології як основу теоретико-правової еволюції уявлень про нього – від адміністративно-управлінського інструменту держави до превентивного правозахисного інституту, орієнтованого на забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Ознаки наукової новизни чітко виражені в авторських дефініціях та класифікаціях. Заслуговує на увагу сформульована авторська дефініція нотаріату «як морально-правової інституції превентивного характеру, що на основі закону та професійної етики трансформує автономію волі особи в юридично захищений результат, гарантуючи гідність, безпеку та правову визначеність у сфері приватноправових відносин».

Суттєвим внеском автора є обґрунтована авторська інтеграційно-дихотомічна модель українського конвергентного нотаріату, яка структурована здобувачем за п'ятьма системоутворюючими компонентами (статус, регулювання, функції, контроль, відповідальність), в рамках якої нотаріат розглядається як інтегративний механізм публічно-приватної

юрисдикції, що функціонує на засадах єдності правового простору та превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Заслуговує на увагу сформульований Олегом Володимировичем оригінальний підхід до розуміння історичної природи українського нотаріату як превентивного публічно-приватного інституту, що еволюціонував від звичаєвих форм фіксації правочинів до системного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, де поєднання публічно-правового та приватноправового елементів формує органічну модель, притаманну українським правовим традиціям, заснованим на етнічних цінностях довіри та охорони правового порядку.

Заслуговує на підтримку запропоноване авторське доктринальне бачення визначення меж цифрової трансформації нотаріату, відповідно до якого допустимість інновацій у нотаріальній сфері оцінюється крізь призму аксіологічних критеріїв – людської гідності, публічної довіри (як результату поєднання юридичної легальності та моральної легітимності, що забезпечується персональною відповідальністю нотаріуса) та правової визначеності, що обумовлюється синергією нотаріального права, концепцією людських прав та сучасними цифровими процесами.

Позитивним є те, що автором удосконалено класифікацію функцій нотаріату, шляхом їх концептуалізації як галузевої проекції загальнодержавних функцій у сфері превентивної юстиції, що опосередковує місце нотаріату у механізмі публічно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження. Наукові результати, отримані здобувачем, забезпечують ґрунтовне теоретичне узагальнення та пропонують оригінальне розв'язання актуального наукового завдання. Вона полягає у суттєвому розширенні теоретико-правових підходів до осмислення ролі та місця нотаріату в загальнодержавному механізмі гарантування прав і свобод особи. Такого результату автору вдалося досягти завдяки комплексному й критичному

аналізу сучасних правових доктрин, міжнародних стандартів, передових європейських практик та законодавства України. Практичне значення рецензованої дисертації є очевидним і полягає у можливості безпосереднього використання сформульованих автором висновків, рекомендацій та моделей у практичній діяльності суб'єктів нормотворення та правозастосування, а також в освітньому процесі - про що свідчать відповідні довідки та акти впровадження, розміщені у додатках.

Повнота апробації та публікацій. За темою дисертації автором опубліковано 13 наукових праць: 5 статей у фахових наукових виданнях України, віднесених до категорії «Б»; 8 публікацій – тез доповідей у матеріалах всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій. Матеріали апробації належним чином відображені у збірниках тез доповідей та матеріалах конференцій, що в сукупності з фаховими публікаціями автора підтверджує виконання вимог щодо повноти висвітлення основних результатів дисертації у науковій періодиці. Вірогідність та об'єктивність викладених у дисертації положень повною мірою підтверджуються вагомою кількістю оприлюднених наукових праць (статей у фахових виданнях та тез доповідей). Публікації здобувача системно відображають логіку та етапи дослідження, а також беззаперечно свідчать про вагомий особистий внесок автора у розвиток загальної теорії права, публічного та приватного права.

Змістовно-структурний аналіз дисертаційної роботи та оцінка її цілісності. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі дисертації висвітлено теоретико-історичні підвалини становлення та еволюції інституту нотаріату. Зокрема, Бойком О.В. проаналізовано генезу наукових підходів до розуміння ролі нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також проведено компаративний аналіз розвитку ключових світових нотаріальних систем.

Зміст другого розділу дисертації присвячено теоретико-правовому виміру інституту нотаріату. Залучення автором аксіологічного інструментарію дозволило глибше осмислити ціннісне призначення та завдання нотаріальної діяльності у механізмі забезпечення прав і свобод особи. Окрім того, у цьому розділі дослідником успішно структуровано та упорядковано внутрішню архітектуру нотаріату, зокрема його функціональні блоки, систему та засадничі принципи.

У третьому розділі науковий пошук автора зміщується у площину практичного реформування та імплементації передового зарубіжного досвіду з урахуванням міжнародних стандартів забезпечення прав людини. Вагоме місце у розділі посідає аналіз процесів конвергенції приватноправових і публічно-правових елементів, які здобувач розглядає як ефективний інструмент удосконалення національного законодавства та оптимізації організаційної моделі сучасного українського нотаріату.

Оцінка дотримання академічної доброчесності. За результатами ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження підстав для сумнівів щодо самостійного характеру виконання роботи не вбачається. У дисертації зазначено, що дослідження виконано автором самостійно, а всі сформульовані положення, висновки та пропозиції є результатом її власного наукового пошуку. Також наведено інформацію щодо авторського внеску у співавторські наукові праці. Аналіз дисертаційної роботи Бойка О.В. на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» дає підстави стверджувати, що дослідження виконано із суворим дотриманням принципів та правил академічної доброчесності. Текст роботи демонструє високу культуру наукового цитування. Усі ідеї, концепції, дефініції та статистичні дані, запозичені з праць вітчизняних та зарубіжних учених, а також нормативно-правових актів та аналітичних звітів, супроводжуються точними, належним чином оформленими посиланнями на першоджерела.

Дисертаційне дослідження Бойка О.В. оформлене на високому професійному рівні й повністю відповідає чинним державним стандартам та вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до робіт такого наукового рівня. Робота має чітку, логічну та пропорційну структуру. Розподіл матеріалу на розділи та підрозділи повністю відображає логіку наукового пошуку, а обсяги структурних частин є збалансованими. Кожен розділ завершується висновками, які логічно підводять до загальних результатів дослідження. Текст дисертації написаний грамотною, виваженою науковою українською мовою із дотриманням вимог академічного стилю. Автор демонструє високу культуру юридичного мислення, чітко оперує категоріально-понятійним апаратом та послідовно аргументує власну позицію, уникаючи декларативності й публіцистичних зворотів. Список використаних джерел сформований та оформлений у відповідності до вимог національного стандарту. Усі посилання в тексті на наукові праці, нормативно-правові акти, судову практику та міжнародні документи є точними, коректними та мають наскрізну нумерацію.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, вважаємо за доцільне висловити кілька дискусійних положень та зауважень:

1. Дискусійним видається висновок автора про історичну природу нотаріату, автор зазначає, що цей інститут еволюціонував до «системного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Проте концепція «прав людини» у її сучасному розумінні сформувалася лише у другій половині ХХ століття. Перенесення сучасних правозахисних функцій нотаріату на ранні етапи його історичного розвитку є дискусійною, оскільки першочерговою метою історичних форм нотаріату (наприклад, фіксації правочинів) був захист фіскальних інтересів держави або

майнових інтересів окремих станів, а не комплексне забезпечення прав людини. Просимо додатково обґрунтувати цей висновок.

2. Здобувач пропонує авторську модель «конвергентного нотаріату», яка поєднує публічно-правові та приватноправові елементи. Разом із тим, дуалістична (публічно-приватна) природа нотаріату латинського типу є загальновизнаною в юридичній доктрині та закріплена в чинному законодавстві України (нотаріус діє від імені держави, але захищає приватні права фізичних та юридичних осіб). У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності введення в науковий обіг саме терміну «конвергентний нотаріат». Автору варто було чіткіше окреслити, які саме нові якості чи зв'язки з'являються в інституті нотаріату завдяки цій «конвергенції», окрім уже відомого правовій науці поєднання двох початків.
3. Дисертант наголошує на збереженні превентивної функції нотаріального акту в умовах цифровізації. Разом із тим, сутність превентивного правосуддя в нотаріаті полягає у запобіганні правопорушенням та спорам до моменту підписання документу, що досягається шляхом особистого з'ясування нотаріусом правоздатності та дієздатності осіб, роз'яснення їм наслідків дій. Запровадження повністю дистанційних або автоматизованих цифрових процедур несе об'єктивні ризики зниження ефективності цієї превенції (через загрози кібершахрайства, підміни особи за екраном, використання дипфейків тощо). Пропонуємо окреслити чітко бачення теоретико-правового інструментарію, який би гарантував «автентичність» волі особи, а не лише автентичність її цифрового підпису.
4. Автор стверджує, що взаємодія державного регулювання та приватної ініціативи слугує їх «органічному доповненню та функціональності». Таке твердження видається дещо ідеалізованим. У реальній правозастосовній практиці баланс між жорстким

державним регулюванням (публічний елемент) та професійною незалежністю приватного нотаріуса (приватний елемент) нерідко супроводжується внутрішніми суперечностями та колізіями (наприклад, у питаннях встановлення квот, тарифного регулювання чи додаткового контролю за технічними реєстрами). Здобувачу варто було б приділити більше уваги аналізу цих ризиків та шляхам їх подолання.

5. Здобувач розглядає медіацію в нотаріаті як інструмент «доконфліктного врегулювання». Таке термінологічне визначення є, на наш погляд, суперечливим. Медіація як процедура традиційно застосовується тоді, коли конфлікт (або правовий спір) між сторонами вже виник, але вони прагнуть врегулювати його мирним шляхом без звернення до суду. Якщо ж конфлікту між сторонами немає (доконфліктна стадія), то для захисту своїх прав їм достатньо класичної превентивної функції нотаріату — наприклад, укладення шлюбного договору, договору про поділ майна тощо. Таким чином, використання поняття «медіація» для «доконфліктного» етапу потребує суттєвого додаткового обґрунтування.

Наведені зауваження мають переважно дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи. Навпаки, вони свідчать про складність і актуальність досліджуваної проблематики та можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень у відповідній сфері.

Загальний висновок та відповідність вимогам. Дисертація Бойка Олега Володимировича на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» є самостійним, завершеним, цілісним і актуальним науковим дослідженням, у якому вирішено важливе наукове завдання, що має значення для розвитку науки теорії держави і права, конституційного права, цивільного права а також суміжних напрямів публічно-правових досліджень, зокрема

адміністративного права. Дисертаційна робота характеризується належним рівнем наукової обґрунтованості, містить науково нові положення, має теоретичне та практичне значення, спирається на достатню джерельну базу та демонструє послідовну авторську позицію щодо ролі інституту нотаріату у механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Основні результати дослідження отримали належну апробацію та відображені у наукових публікаціях здобувача. Дисертація Бойка О.В. відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Державного податкового університету

Тетяна БІЛОУС

